

DEZSŐ KOSZTOLÁNYI

NEVŠEDNÉ PRÍBEHY

MARENČIN PT

Nevšedné příběhy

Dezső Kosztolányi

Nevšedné príbehy

MARENČIN PT

Preklad knihy podporila
Nadácia maďarského domu prekladu
Magyar Fordítóház Alapítvány Budapest-Balatonfüred

© Marenčin PT, spol. s r. o., 2026
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marenčin@marenčin.sk www.marenčin.sk
Translation, notes and epilogue © Karol Wlachovský
Cover © Marenčin Media
Design © Katarína Marenčinová
1107. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-569-1330-7 (viaz.)
ISBN 978-80-569-1331-4 (ePDF)
ISBN 978-80-569-1332-1 (ePub)

Šach-mat

Denník domáceho učiteľa

Raz večer môj otec vošiel do izby s rozžiarenou tvárou. Pamätám si, že som ho sledoval cez presklené dvere, ako sa ku mne blíži, pokrytý prachom z cvičiska a unavený, ale predsa kráčaľ svižne. Keď vošiel, a mám to aj teraz pred očami, odpásal si šabľu a prihovoral sa mi takto:

– Zajtra pôjdeš k Tarékovi. Pán plukovník ťa dnes vymenoval za Aladárovho učiteľa...

Otec si ma privinul k sebe a pobožkal.

– Buď na seba hrdý, synak.

Nasledujúci deň som s búšiacim srdcom klopal na široké vyrezávané dubové dvere. Aladár mi neochotne podával úzku bledú ruku, ale o niekoľko minút sme sa spriatelili. Odvtedy som k nemu chodil každý deň a neskôr som celé popoludnia sedával pri jeho posteli. V ospalej polovykúrenej izbe ticho znela symfónia, kanárík si ďobkal, v krbe praskal oheň a my sme prezerali obrázkové knihy, dívali sa cez oblok, spolu sme sa nudili.

Raz, v jedno také únavné, zdanlivo nekonečné popoludnie, sme vytiahli šach. Aladár ma naučil hrať a po týždni som ho zvyčajne už porazil.

Keď to vyšlo najavo, jeho matka, chudá žena so šedinami, si ma zavolala:

– Robte všetko podľa neho. Aladára bolí, ak sa mu nesplní vôľa. Vy ste múdry chlapec, vy to pochopíte...

Pohladila mi hlavu a ja som sa hlboko poklonil.

Odvtedy nado mnou zakaždým zvíťazil.

Aladár si však veľmi rýchlo zvykol na túto lacnú slávu a zo dňa na deň mi dával čoraz viac pocítiť svoju prevahu. Prijímal ma malicherným a chladným úsmevom, a po vzrušujúcich hrách nad nami chvelo trápne ticho, v ktorom sme počuli aj búšenie vlastného srdca. Jeho matka tam zvyčajne stála pri posteli a so vzrušeným šťastím bozkala svojho syna na ústa.

– Ty malý majster... Zasa si vyhral.

Ja som vtedy zmätene mlčal, schmatol svoj klobúk a odišiel. Vonku na chodbe som ešte počul, ako sa smejú. Smiali sa na mne? Neviem. Ale keď mi na ulici chladivý vzduch ovial tvár, zavše som myslel na posledné veľké zúčtovanie, na nelútostne krutú a krvavú porážku. Nasledujúci deň som však uvidel Aladárovu zoschnutú postavu, usmieval som sa nad svojou citlivosťou a s hlbokou lútosťou, bezmála láskavo som mu podal ruku.

– Poďme si zahrať.

Všetka životná sila pacienta s horúčkou sa obnovovala a mizla v hráčskej vášni.

Teraz sme sa už nenudili, od veľkého vzrušenia sa nám obidvom rozohoreli tváre. Jeho od ctižiadostivosti, moja od hanby.

Takto som sa pomaly stal otrokom tohto domu. Na šmyklavých parketách som sa farbavo klaňal domácim, ktorí so mnou chladne, ale bez zlého úmyslu prehodili zopár slov. Darmo mi mama čistila a prešivala šaty, zakaždým som bol čoraz menej obratný a šikovný. Moja viazanka bola buď veľmi hrubá, alebo veľmi tenká. Ale nikdy mi nepristala. Pri stole som jedol buď málo, alebo veľa. Zavše som prevrhol aj pohár.

Keď som sa vrátil domov, tvár som si zovrel rukami a zlostne som sa hodil na posteľ. Myslel som si, že to dlho nevydržím. Ešte aj dnes sa pamätám na ten dom, v ktorom akoby bolo všetko zo slonoviny, ebenového

dreva a striebra. Aj teraz stále počujem tajuplný bzukot perleťových mušlí. Obloky na bráne precedili jemné zelené, žltkasté a bledofialové svetlo a len čo som vstúpil, zaraz sa ku mne zlostne, mrzuto blížili hlavy dvoch kamenných obrov. Všetko, čo bolo tajomné a veľkolepé, som objavil v tom dome.

Raz som sa tam náhodou dorazil skôr. V izbe pri lampe so strieborným tienidlom vyšívalo mladé dievča, ktoré som predtým nikdy nevidel. Aladár nebol doma. Sadol som si k stolu a načúval tichu, obdivoval lampu a dievča, ktorého bledý krk dokola obrubovali ako čipky biele tieň tienidla, a mal som pocit, že už od nepamäti poznám túto neznámu, ktorá hľadela s naširoko otvorenými očami na moju žalostne smutnú tvár.

Odvtedy sme sa stretli každý deň a potulovali sa v záhrade a v rozľahlých, ozývajúcich sa izbách. Za mesačných večerov si sadla ku klavíru a ja som s boľavou hlavou postával pri ligotavej čiernej skrini, z ktorej sa s plačom prebúdzali veľké nemecké lebky a oživené sny práchnivejúcich srdc. Boli sme veľmi šťastní. Inak ostalo všetko po starom, pravidelne som chodil k Aladárovi, hrali sme šach a on si zakaždým odniesol víťazstvo. V škole som mu urobil úlohu, sedel som pri ňom a bez neho by som možno ani nedokázal existovať.

Zvyčajne som domov došiel neskoro večer. Cestou som bežal, šťastný som sa navečeral a potuloval sa letnou nocou. Potom som čítal a moja lampka zavše svietila aj o tretej ráno.

Často som sa strhol zo spánku. Otvoril som obložné tabule. Noc bola sparná, nebo ako čierny atrament. Iba v jeho kúte tam sliepňal zlatý mesiac ako pripichnutý drahý klin. Vôkol neho sa chveli matné svetelné škvrnky, akoby tam boli stopy škvŕn zlatého dymu. Mimovoľne som otočil hlavu smerom k tajomnému domu. V zákutí dvora kvitli biele orgovány. A tento hojný sen tichého šťastia som stratil v priebehu okamihu počas jedného

temného jesenného popoludnia. Premrhal som ho. Keď si pomyslím na ten deň, opäť budem taký vzrušený a zmätený, ako som bol vtedy, a musím si usporiadať myšlienky.

Aladár bol v koncoch, lekári povedali, že ho nevedia zachrániť. On však ešte stále lípol na svojej šachovej vášni s rovnakou křčovitou silou, akou lipnú umierajúci v poslednom okamihu na obliečke svojho paplóna. Samozrejme, ja som bol naďalej jeho šašom, znášal som jeho vrtochy a mľkvy posmech rodiny ako nejaký otrok. Iba doma som sa trpkro rozplakal z hĺbky svojej duše. Ako nejaký zbičovaný otrok.

Ešte aj teraz vidím tú izbu, ako sa skveje v žltkastom októbrovom slnku. Masívny hnedý politúrovaný nábytok sa oslepujúco ligotal, hore na kredenci pokojne driemali farebné hrnce. Aladár sedel v červenom zamatovom kresle a žiarivými očami civel na jesenné popoludnie a červenkasté listy na altánku. Vo veľkej hlave, ktorú zastierali hodvábne mäkké plavé vlasy, sa nepokojne krútili očné bulvy rozpálené horúčkou. Hrozný štekavý kašeľ mu triasol chudým telom a on sám bezmála krpateľ v porovnaní s jeho hrozivo a nepochopiteľne veľkou hlavou. Na čele sa mu perlil studený pot. Na tvári mu horeli súmračné ruže tuberkulózy.

V ten deň, pamätám si, sa skoro zotmelo. Popoludní o tretej hodine bolo vo veľkej sále už takmer prítmie, a ja som cítil, akoby na izbu doľahla ťažká obloha s rozlúčkovým jesenným leskom a ťažkými zamračenými oblakmi, vzala nám zrak, vybičovala nám krv a otupila nám rozum... Zavše som si myslel, že už nerozumiem ani svojmu materinskému jazyku, každé slovo znelo veľmi cudzo a zmätene, ktoré odznelo v tej ligotavej sále. Aladár bol nervóznejší ako zvyčajne, ohlušujúco a urážlivo sa rehlil.

– Nedaj sa!

V izbe bolo teplo, krútila sa mi hlava. Preblesla mi ňou myšlienka, ale v nasledujúcej chvíli sa už otvorili dvere a vstúpila Oľga v belasých šatách.

Hra pokračovala. Pred Aladárom ležala kopa figúrok. Figúrky som posúval sem a tam, jeho víťazstvo už bolo isté.

Už sme boli na konci, keď som vo svojej mrzutej roztržitosti schmatol jednu figúrku. Aladár náhle vyskočil a plesol ma po ruke.

– Nie si na rade.

Zbledol som, zahryzol som si do pery. Svet sa so mnou zatočil. Celý dom sa pohol ako nejaké mohutné vojenské plavidlo a s hroznou neistotou človeka, ktorý sa metá vo vode, som sa zachytil okraja stola. Zrazu predo mnou všetko stmavlo.

Potom som začal závratne rýchlo rozmýšľať. V zrkadle oproti som videl svoju rozrušenú tvár, Aladára čakajúceho na víťazstvo a vedľa neho jeho matku. Rukou som prechádzal po šachovnici, ale nevedel som, čo robím. Bol som otupený a unavený, a vtedy sa mi zdalo, akoby ma odnepamäti porážal môj žiak, ktorý z mojej krvi a z môjho mozgu nasával svoj život, svoje všetko. Videl som aj seba: sedel som zoči-voči Aladárovi ako nejaká vypchatá slamená bábka, ako jeho klaun, sluha, otrok. Potom som dlho civel na vyschnuté telo bez pľúc, na chrupavkovitú ruku, ktorá ma zdolala, zatlačila do prachu ako železná päst nejakého panovníka. V ušiach som počul vyzváňanie zvonov. Ruka mi posúvala figúrky dopredu–dozadu, raz dobre, raz zle. Potom som sa zrazu zúfalo rozhodol. Napokon z tejto bezmäsitej, kostenej lebky strhnem tú falošnú aureolu, ktorú okolo nej uplietli jemné biele aristokratické ruky, aby ho pripúťali k zemi...

Aladár sa chichotal. Jeho matka čakala s úsmevom na víťazstvo.

– Opatrne, – šepala mu do ucha.

Vtedy som sa vystrel. Moja krivá chrbtica sa odvážne striasla poníženého jarma pokory. V tej chvíli som nemyslel na nič a na nikoho. Rukou som si prešiel po čele a ohnivé oči uprel na čierno-žltú šachovnicu. V hlave som ukul bojový plán. Po troch ťahoch som už bol vo výhode. Pred vojenský zástup svojho nepriateľa som postavil hrozný oceľový kruh, ktorý so zahanbujúcou odvážnosťou a železnou dôslednosťou rozdrvil chvátanie prázdneho mozgu. Bašty neoblomne stáli, strelci horlivo dávali pozor, kone akoby boli brúsili ušami: každá figúrka bola epopejou víťazného myslenia a iskriaceho mozgu. Zdvihol som svoje figúrky a ruka sa mi zovrela v päst.

– Šach! – ozval sa Aladár a jeho matka sa šťastne usmievala.

Spravil som krok, aby som nebol v šachu. Posledný otrocký ťah.

Keď potom prišiel rad na mňa, takmer naslepo od krvi, ktorá sa mi nahrnula do mozgu, a opojený vzrušením, som vykrikol od radosti:

– Šach-mat!

A pomaly som posunul dopredu jedného pešiaka...

1905

Český trubkár

Starý český trubkár Snopček mal tvár ešte červenú, chôdzu svižnú a ľahkú, no v hĺbke duše mu už klíči zárodok smrti. Ostatní, ktorí ho obklopovali, si nevšimli nič, iba črty tváre mu stvrdli a pripomínali mramor, oči mu trochu zapadli. Malý clivý človečik prišiel raz večer domov, sadol si do svojho vyblednutého zeleného kresla, v ktorom zomrel jeho otec a starý otec, hľadel pred seba pokojne a múdro ako nejaký filozof a zúčtoval so životom. V jeho životospráve však nenastala žiadna zmena. Vstával zavčasu, poriadne a dlho sa umýval a každé ráno sa celé hodiny prechádzal v mestskom parku medzi kríkmi bieleho orgovánu. Ani on sám netušil, čo mu je, no cítil, že prejde pár rokov, pár mesiacov a všetkému bude koniec. Horlivo však chodil na koncerty. Sebecky a vášnivo mal rád hudbu a jeho uši, ten vycvičený, labužnícky orgán sluchu, do seba dychtivo nasávali utíchajúce, dunivé búrky zvukov, akoby sa jeho podstata doňho vlievala iba cez tieto dva ploché lieviky. V koncertnej sieni bol zakaždým prvý. O siedmej hodine sa namáhavo a vážne objavil pri schodoch; vrátnici aj šatniari sa už zďaleka usmievali, on sa tiež usmieval, a potom vošiel do prázdnej ozývajúcej sa sály, sadol si na svoje zvyčajné miesto, utrel si hrubé okuliare, aby hudbu aj videl, a poslušne čakal s prekříženými rukami. Obecenstvo trkotalo, syčalo, hniezdilo sa, ale on sedel ako socha.

Bol chladný októbrový večer, skoro sa stmievalo. Na meste ležala ťažká hmla, ľudia s ňou zápasili, vrážali do nej, električky bezhlavo lomozili. Všade sa vznášalo

akési očakávanie, akási zlá predtucha. Trubkár stúpал po schodoch chvatne a dychtivo, v rukách mal starý dážd-nik, z ktorého kvapkalo. Meškal. Bol unavený a smutný, sotva sa vliekol, ani sa mu nechcelo prísť, ale teraz tam stál pred dverami, nemohol ostať vonku. Po špičkách sa zakrádal k najbližšej stoličke. Bolo mu zle, nemohol si sadnúť na svoje zvyčajné miesto, okolo boli neznámi ľudia, pri ňom veľký oblok, ktorý si nikdy predtým nevšimol. Po obločných tabuliach stekali hrubé kvapky potu. V sále bola neznesiteľná horúčava. Hore pod stropom zelené plamene plynu horeli dychtivo, len sa tak krútili v závratnej horúčave. Z kúta naňho zmätene civia zrkadlá, hudba blúdi vo výškach a on je ospalý, chabý, v ktorejkoľvek chvíli môže zmlknuť a zaspáť. Hudba a teplo spolu vyhrávajú. Premáhal sa, ale nedokázal sa sústrediť. Vraštil obočie a obzeral si obecenstvo. Vedľa neho sedel starostlivo učesaný šedivejúci pán, ktorý určite prišiel rovno od holiča, za jeho chrchtom všetko pozoruje dievčina v bielych šatách, ktorá sa nakláňa dopredu tak, až sa možno obávať, že spadne zo stoličky. V rade pred ním sedia samí strapatí mladíci tváriaci sa dôležito, jeden znudený novinár, ktorému sa ouvertúra vôbec nepáči. A tam, na jednej stoličke naboku, tam, úplne pri obluku...

Neveril vlastným očiam. Rozbolela ho hlava a zastavil sa mu dych.

– Hlúposť, – zamrmlal si pre seba.

Doma na poličke nad posteľou mu stála socha, ktorú odliali podľa mŕtveho. Presne sa pamätal na rok jeho smrti a zaraz vyrátal, koľko rokov odvtedy uplynulo. Pred sebou videl kópiu jeho poslednej partitúry, jeho vyblednuté portréty a obraz, ako leží veľký majster na márach. Situáciu považoval za nemožnú, istý čas sa ani nepozrel tým smerom a snažil sa usmievať, no čím dlhšie tam sedel odvrátený, tým viac cítil, ako ho cudzí pohľad láka, ako sa mu prevrťava naškrobenou vestou,

zabodne sa mu do tela a on sa musí obrátiť tým smerom, či chce alebo nie. Utriel si čelo. Bolo mu teplo. Má chorú hlavu, poškodil sa mu zrak, zaiste má len vidiny. Konečne sa vystrel, náhle a rázne sa obrátil k nemu, akoby chcel dokázať sám sebe, že sa nebojí. Neznámy ešte vždy sedel tak ako predtým. Opieral sa o podperu stoličky, veľkú a ťažkú hlavu mal opretú o ruku tak, že celkom jasne videl polovicu jeho tváre. Uplynula krátko chvíľa. Zrazu sa neznámy pomaly a pokojne obrátil a pozrel naňho.

Trubkár zbledol, no sedel ďalej nepohnuto. Z úľaku zabudol zavrieť ústa.

Beethoven...

Bol to on, hluchý Boh, bezmála taký, akého ho videl na obrazoch, akého si ho predstavoval.

Prišiel sem, do tejto sály, tak ako on, zamiešal sa medzi ostatných a ani si ho nevšimli. Teraz už nepochyboval. Bol pred ním a keď k nemu podíde bližšie, môže sa aj dotknúť jeho šiat, kostnatej vznešenej tváre, veľkých smutných očí, môže s ním hovoriť, osloviť ho a on mu stručne a jednoducho odpovie, možno drsne, ako raz hovoril s babrákom organistom, keď bol nahnevaný. Trubkár naňho hľadel a hľadel. Neznámy nehybne sedel a pozorne počúval hudbu. Svoju veľkú lebku naklonil dopredu, leviu hrivu si z času na čas uhladil dlhými chudými prstami, potom sa zase oprel o stoličku ako ostatní. Jeho črty sú drsnejšie ako na podobizniach, nos má väčší a menej foremný, ale aj takto je pekný, a jeho úzke nemecké pery sú jemné a svieže ako pery mladej dievčiny. Len jeho hnedastá tvár je trochu matná, akoby v noci nespál a bol unavený z dlhej cesty, ktorú musel spraviť, kým sem došiel. Tá špina na jeho pravom lakti je prach z hrobov alebo sa suchol o stenu, keď prišiel?

Mal dlhý čierny kabát. Vysoký, mäkký, vyčnievajúci vyhrnutý golier sa mu vinul na krk, bol trochu staromódny, ale nie nápadne, hrdzavohnedý šál mal viackrát

ovinutý okolo krku, vytváral křčovitě kľbko a len zvolna ho spájala náprsná brošňa s modrým kameňom. Vlasý sa mu v hroznom neporiadku týčia k nebu. Na čiernej veste má jednoduchú striebornú hodinovú retiazku.

– Aký je pokojný. Aký jednoduchý. Ako my.

Teraz sa už pamätal naňho, prišiel pred ním a bol si istý, že ho videl pri pokladni, ako si kupoval lístok, vložil si ho do vrečka a opatrnými krokmi šiel k dverám.

– Taký je teda... – pomyslel si, pokým naňho vzrušene hľadel. – Ak by som ho mohol osloviť, ak by som sa mohol dotknúť aspoň obruby jeho šiat, špičky topánok...

Obecenstvo tľaskalo, hore na pódiu sa klaňal nejaký mladík s bledou tvárou, potom opäť nastal hluk, niekoľko stoličiek posunuli nahlas dozadu, viacerí vyšli zo sály a nahlas sa zhovárali. Netrvalo ani chvíľu a trubkár už stál za chrbtom neznámeho, ktorý sedel medzi nepokojnými ľuďmi aj naďalej s prekríženými rukami.

Pomaly mu položil ruku na plece. Neznámy sa obrátil dozadu a pozrel mu do očí. Nebol prekvapený, zdvihol k nemu tvár a podával mu ruku, akoby sa už boli dávno poznali. Trubkár začal v pomykove habkať, neznámy však naňho pozrel a pokojne vyslovil svoje meno.

– Tak naozaj...

– Musel som prísť, ale nechcem, aby ma spoznali aj iní. Nepýtajte sa prečo.

Hovoril trhane, zachrípnutým, nepříjemným hlasom.

Prešli popri nich dve chichotajúce sa dievčiny a jeho slová zanikli v ich smiechu.

Za ten čas dorazili obaja k dverám, šli zľahka a rýchlo, takmer sa vznášali. Vonku na chladnej chodbe prechádzali siahodhlými krokmi po červenom koberci, ktorý tľmil všetky zvuky. Neznámy hľadel zamyslene a smutne trubkárovi do očí, no zriedka prehovoril, akoby mal v srdci nejaký zármutok. Viackrát sklúčene kývol rukou, rezignovane prikývol alebo mykol plecom. Celá

jeho osoba prezrádzala akúsi smrteľnú ľahostajnosť, až to bolo niekedy strašidelné.

– A dokedy... dokedy tu zostanete? – jachtal starý trubkár a zboku naňho zaškúľil.

Neznámy sa usmieval, pozrel na hodinky.

– Zajtra na úsvite, presne o piatej, mi odchádza vlak. Tým pôjdem...

Trubkár mu čítal z očí.

– A nikdy viac sa nevrátite.

– Nikdy.

Na chodbe už bola zima. Vonku medzi holými stromami prefukoval studený jesenný vietor, na mŕtvom trávniku predvádzali listy tanec smrti a zopár tenkých žrdí na dvore hotela vrhalo na okná hrozivé tieň. V prítmí svietil strašidelne nabiele starý múr, znudený dážď umýval stoly naukladané na seba pred oplotením, ktoré vyzerali ako nejaké veľké máry. Čašník sa mihol na chodbe a nečujne zmizol. Nejaké dvere sa zaplesli, akási posteľ zavrzgala, keď na ňu hostia chvatne zhupli. Potom bolo počuť, ako sfúkli sviečku a pred dvere vyložili svoje topánky.

Neznámy začal byť nepokojný, stisol trubkárovi ruku:

– Prepáčte mi, teraz pôjdem nahor. Bývam tu na druhom poschodí, na čísle 6. Čo-to ešte musím vybaviť, ale o pol hodiny vás budem čakať dole pri stĺporadí pri vchode.

Neznámy sa ešte raz obzrel.

– Budem vás čakať.

Trubkár ostal sám. Cez dvere vychádzalo obecnstvo koncertu, veselo džavotalo. Čierny príval ľudí sa čoskoro rozdelil na rozdvojených schodištiach a kľukato zmizol.

Budova pripomínajúca studenú kryptu sa pomaly vyprázdnila a bola priam slávnostná. Minúty plynuli skokom. V stĺpovej dvorane bolo vidieť len skrčenú

postavu čakajúceho trubkára, ručička hodínok prešla už dvanástkou a neznámy stále nechodil.

Na starcovej tvári sa objavili pestré flaky horúčky. Už nevedel obstať. Vybehol a pozrel sa do knihy hostí. Veľké písmená, jednoduché, ale jemné písmo, no boli to jeho písmená, jeho rukopis.

Vyrazil priamo k jeho izbe. Zaklopal. Dvere neboli zatvorené. Z vrečka vylovil zápalky. Nikto. Všade žiarila čistota, skrine boli zatvorené, kľúče na stole, na nábytku žiadne stopy, akoby tu ani nebývala ľudská duša. Vo vzduchu iba príjemná vôňa čistoty. Sviečky neboli zažaté, oblečenie bolo nepoužité ako nepokrčené snehobiele oltárne šatky. Celá izba pripomínala domov panny. Fľaša na vodu plná, poháre suché, posteľ nedotknutá.

Vystrašene sa obrátil k čašníčkovi, ktorý sa mu zjavil za chrbtom:

– Odišiel?

– Ja som nič nevidel.

– Odkedy tu býval?

– Niekoľko dní, ale nikdy sa s nikým nerozprával. Nevedeli sme ani to, kedy prišiel a kedy odišiel. Ráno bola jeho izba prázdna. Postele sa nedotkol, sviečky nikdy nezapálil...

Starec sa vrátil domov na úsvite, zmorený a unavený, klesol do postele a nikdy viac neprehovoril.

1907